

Горохова Тетяна Олександрівна,

ORCID ID: 0000-0003-0113-8653

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри української мови

Київський столичний університет імені Бориса Грінченка

Бойко Марія Іванівна,

ORCID ID: 0000-0001-9826-7464

доктор філософії у галузі філології,

старший викладач кафедри української мови

Київський столичний університет імені Бориса Грінченка

КОРПУСИ ТЕКСТІВ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ І ЛІТЕРАТУРИ М. КИЄВА

LINGUISTIC CORPORA IN THE PROFESSIONAL PRACTICE OF UKRAINIAN LANGUAGE AND LITERATURE TEACHERS IN KYIV

У статті розглянуто роль корпусів текстів у професійній діяльності вчителів української мови і літератури закладів загальної середньої освіти м. Києва. Актуальність теми зумовлена необхідністю осучаснення методики викладання української мови в умовах цифровізації освіти та зростанням потреби у впровадженні новітніх лінгводидактичних інструментів.

Здійснено огляд наукових джерел, присвячених використанню корпусного підходу в навчанні мови, а також проведено емпіричне дослідження шляхом анкетування вчителів української мови м. Києва. Результати опитування свідчать про загальну обізнаність педагогів із поняттям «лінгвістичний корпус» і наявність певного досвіду використання корпусів у професійній діяльності, переважно для пошуку прикладів вживання мовних одиниць, підготовки навчальних матеріалів та перевірки правильності слововживання. Водночас виявлено низку бар'єрів, що стримують активне застосування корпусних технологій у навчальному процесі: брак часу, недостатнє розуміння методичного потенціалу корпусів, технічні труднощі, відсутність інструкцій тощо.

Корпусна лінгвістика пропонує ефективні засоби для опрацювання автентичного мовного матеріалу, що сприяє реалізації принципу науковості навчання, формуванню дослідницьких умінь учнів й учениць, розвитку їхньої критичної та мовленнєвої компетентності. Визначено дидактичні переваги корпусного підходу: можливість реалізації функціонально-комунікативного принципу навчання, формування дослідницької компетентності, підвищення релевантності навчального матеріалу. Окреслено основні функції та переваги корпусної лінгвістики у навчальному процесі. Описано особливості використання електронних корпусів текстів для підвищення ефективності навчання української мови, а також обґрунтовано необхідність інтеграції корпусних технологій у шкільну програму та професійну підготовку вчителів.

У підсумку авторами актуалізовано доцільність системного впровадження корпусних технологій у професійну підготовку вчителів, а також розроблення методичних рекомендацій щодо ефективного використання корпусів у шкільній мовно-літературній освіті.

Ключові слова: корпусна лінгвістика, корпуси текстів, лінгвістичний корпус, освітній простір м. Києва, методика навчання української мови і літератури.

The article examines the role of text corpora in the professional activity of Ukrainian language and literature teachers in general secondary education institutions in Kyiv. The relevance of the topic is determined by the need to modernize the methodology of teaching the Ukrainian language in the context of the digitalization of education and the growing demand for the implementation of innovative linguodidactic tools.

A review of scholarly sources dedicated to the use of the corpus-based approach in language education has been carried out, along with an empirical study conducted through a questionnaire survey of Ukrainian language teachers in Kyiv. The survey results indicate that teachers are generally familiar with the concept of a «linguistic corpus» and have some experience in using corpora in their professional activities, mainly for searching examples of language unit usage, preparing educational materials, and checking the correctness of word usage.

At the same time, a number of barriers have been identified that hinder the active use of corpus technologies in the educational process: lack of time, insufficient understanding of the methodological potential of corpora, technical difficulties, and the absence of guidelines and support.

Corpus linguistics offers effective tools for working with authentic language material, which supports the implementation of the principle of scientificity in education, the development of students' research skills, and the enhancement of their critical thinking and language competence. The didactic advantages of the corpus-based approach are identified: the ability to implement the functional-communicative principle of teaching, to develop research competence, and to increase the relevance of educational materials. The main functions and advantages of corpus linguistics in the educational process are outlined. The article describes the specifics of using electronic text corpora to improve the effectiveness of teaching the Ukrainian language, and substantiates the need to integrate corpus technologies into the school curriculum and teacher training.

In conclusion, the authors emphasize the importance of systematically implementing corpus technologies into teacher education, as well as developing methodological recommendations for the effective use of corpora in school-based language and literature education.

Key words: corpus linguistics, text corpora, linguistic corpus, educational environment in Kyiv, methodology of teaching Ukrainian language and literature.

Постановка проблеми. Одним із викликів сучасної методики навчання є стрімкий розвиток цифрових технологій та їх інтеграція в освітній процес. Традиційні методи навчання української мови часто не враховують можливостей комп'ютерної лінгвістики, що може обмежувати глибину мовного аналізу та знижувати ефективність навчання. Використання лінгвістичних корпусів у професійній діяльності вчителів-словесників є надзвичайно актуальним з огляду на потребу осучаснення методик навчання та підвищення якості мовно-літературної освіти. Інструменти корпусної лінгвістики дають змогу не лише поглиблено аналізувати мовні одиниці, а й адаптувати навчальні матеріали відповідно до реальних лінгвістичних змін і потреб сучасних учнів. Крім того, лінгвістичні корпуси можуть бути джерелом для створення навчальних матеріалів на основі реальних текстів, сприяючи в такий спосіб реалізації практико орієнтованого підходу до навчання. Це особливо важливо в умовах динамічних змін у мовно-літературній галузі шкільної освіти та потреби адаптації навчальних матеріалів до сучасного мовного вжитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Лінгводидактичні можливості використання корпусів текстів в системі шкільної освіти детально проаналізовані в закордонних дослідженнях (К. Фарроні, А. Віхман, Д. Кенні, С. Лавіоза, М. Чарльз), а також частково висвітлені в українській науковій та науково-методичній літературі здебільшого в контексті викладання іноземної мови (В. Жуковська, Ю. Корницька, Т. Маслова, Н. Саєнко та інші).

На думку дослідників [8], корпуси є важливим інструментом для підвищення ефективності вивчення мови. Вони надають здобувачам освіти доступ до автентичних мовних даних, що важливо для засвоєння лексики та розуміння мовних структур. Також корпусний підхід заохочує учнів й учениць до більшої самостійності у вивченні мови,

оскільки вони можуть самостійно досліджувати лінгвістичні моделі та варіанти слововживання [6].

За допомогою лінгвістичних корпусів стало можливим здійснювати пошук у багатомільйонних текстових масивах, будувати конкорданс для будь-якого слова, одержувати дані про частоту словоформ, лексем, граматичних категорій, синтаксичних конструкцій, відстежувати зміни в частоті й контексті мовної одиниці в різні хронологічні періоди, одержувати дані про лексичну (колокацію) та граматичну (колігацію) сполучуваність тощо [2]. Такі можливості мають вирішальне значення для вчителів під час розроблення ефективних уроків, які відображають реальне використання мови, роблячи навчання більш релевантним до контексту сучасної шкільної освіти.

Дослідниця К. Фарроні у своїй праці доводить, що лінгвістичні корпуси можуть покращити шкільне вивчення мови та літератури, даючи учням змогу самостійно досліджувати лінгвістичні моделі та словосполучення й сприяючи підвищенню рівня лінгвістичної обізнаності та розвитку мовної компетентності. Упроваджений нею проєкт в італійській середній школі засвідчив, що використання корпусів у класі допомагає учням краще зрозуміти мовні закономірності. У процесі реалізації окресленого проєкту було виявлено, що учні й учениці можуть автономно працювати з текстовими корпусами для покращення своїх мовних навичок. Така автономія має вирішальне значення, оскільки заохочує здобувачів освіти до самостійного вивчення мови, сприяючи створенню більш цікавого й ефективного навчального середовища [7].

На важливості автономії у процесі навчання мови наголошує й М. Чарльз. У своїй праці вона описує позитивний досвід роботи з корпусними інструментами на уроках мови і літератури й зауважує, що такий підхід допомагає учням взяти на себе більший контроль над процесом навчання. Ще одним важливим аспектом, на думку дослідниці, є зміна ролі вчителя в реалізації

корпусного підходу: простежується динаміка від ролі керівника до ролі фасилітатора навчання. Такий перехід передбачає наявність балансу між наставництвом і контролем, що дає учням змогу досліджувати і вчитися самостійно із необхідною підтримкою [5].

Науковці довели, що здобувачі освіти можуть краще зрозуміти лінгвістичні особливості, досліджуючи частотність і сполучуваність певних лексем чи фразем. Корпусний підхід до навчання мови передбачає застосування індуктивних методів дослідження мовних явищ, коли учні формують правила і закономірності на основі отриманих даних. Такий підхід розвиває критичне мислення та сприяє глибшому розумінню мови [9, с. 12].

Варто наголосити, що на сучасному етапі з'явилися дослідження, присвячені застосуванню лінгвістичних корпусів й реалізації корпусного підходу у вивченні української мови в закладах вищої освіти (І. Данилюк, О. Демська-Кульчицька, Г. Дідук-Ступ'як, Є. Карпіловська, Н. Скрипник та інші). Проте аспекти застосування корпусного підходу до навчання української мови в закладах загальної середньої освіти не мали достатнього висвітлення в наукових дослідженнях.

Мета статті – проаналізувати особливості використання корпусів текстів у професійній діяльності вчителів української мови і літератури м. Києва. Дослідження спрямоване на визначення можливостей корпусної лінгвістики для підвищення ефективності викладання, удосконалення мовної компетентності здобувачів освіти закладів загальної середньої освіти та оптимізації навчальних матеріалів.

Виклад основного матеріалу. Окреслюючи основні поняття дослідження, ми спираємося на визначення «корпусу текстів» або «лінгвістичного корпусу» як уніфікованого, структурованого, розміченого, філологічно компетентного, значного за обсягом масиву мовних даних електронного формату, що створений для розв'язання конкретних лінгвістичних завдань [2]. Лінгвістичні корпуси ґрунтуються на текстах, відібраних з автентичних джерел: книг, газет, журналів, інтернетних ресурсів, дописів у соціальних мережах тощо, у такий спосіб подаючи мову у природному середовищі її функціонування.

У сучасній лінгводидактичній науці натрапляємо на поняття корпусного підходу, а також Data-driven Learning – навчання на основі даних. Переваги корпусного підходу до вивчення мовних і мовленнєвих явищ дослідники пояснюють його особливостями, зокрема можливістю

і необхідністю оперувати великою репрезентативною добіркою текстів; емпіричністю дослідження, яка дає змогу аналізувати реальні слововживання в природному мовному середовищі; широким використанням квалітативних і квантитативних методів аналізу текстового матеріалу; прикладним характером дослідження з подальшим упровадженням у навчальний процес; забезпеченням умов інтерактивності на етапах дослідження, навчання, контролю [5; 7; 8].

Важливим для нашого дослідження стало вивчення й узагальнення педагогічного досвіду використання лінгвістичних корпусів учителями української мови і літератури закладів загальної середньої освіти. Показники цільового анкетування, проведеного авторами в листопаді 2024 року – лютому 2025 з-поміж 150 педагогів із 48 освітніх закладів м. Києва засвідчили як позитивні тенденції, так і певні проблемні моменти. Позитивним є те, що більшість з опитаних учителів-словесників знайомі з поняттям «корпус текстів» («лінгвістичний корпус») – 76,7% вчителів мають принаймні загальне уявлення про корпуси текстів. Ми запропонували педагогам перелік корпусів української мови для виявлення тих, що використовуються найчастіше. Більшість респондентів знайомі з такими корпусами, як (подаємо за частотністю у порядку спадання):

- Корпус текстів української мови на лінгвістичному порталі «Mova.info»;
- Корпус української мови бібліотеки «Чтиво»;
- Генеральний регіонально анотований корпус української мови (ГРАК).

З іншими корпусами української мови, запропонованими у переліку, вчителі української мови і літератури майже не знайомі (1–3% відповідей), зокрема:

- Браунський корпус української мови;
- Лабораторія Української. Вебкорпус із синтаксичною розміткою;
- Lang-uk. Корпуси українських текстів;
- Польський автоматичний веб-корпус української мови (ПАВУК);
- Український вебкорпус Лейпцизького університету;
- Паралельні корпуси (які мають тексти з перекладом різними мовами).

Водночас, відповіді на запитання про частотність використання лінгвістичних корпусів у професійній діяльності були такими: «Регулярно (щотижня або частіше)» – 5 (3%); «Час від часу (1–2 рази на місяць)» – 18 (12%); «Рідко (кілька разів на рік)» – 34 (23%); «Ніколи не використовував/ла» – 93 (62%). Тож бачимо, що попри загальну

обізнаність педагогів, є певні причини недостатньо активного використання корпусних технологій у професійній діяльності учителів-словесників. Відповідаючи на запитання «Які чинники заважають вам використовувати корпуси текстів у роботі?», респонденти найчастіше зазначали:

- брак часу на опанування нових технологій – 98 (65,3%);
- недостатня обізнаність з можливостями корпусів текстів – 86 (57,3%);
- недостатнє розуміння методичного потенціалу корпусних технологій – 79 (52,7%);
- відсутність методичних рекомендацій – 73 (48,7%);
- проблеми з доступом до інтернету в школі – 35 (23,3%);
- технічні труднощі в організації роботи учнів з корпусом – 37 (24,7%);
- відсутність необхідності використання корпусів – 42 (28%).

Нами також було проаналізовано мету використання корпусних технологій учителями-словесниками. З-поміж 57 респондентів, які хоча б один раз використовували лінгвістичні корпуси в професійній діяльності, були такі відповіді:

- пошук прикладів вживання слів – 46 (80,7%);
- підготовка навчальних матеріалів – 42 (73,7%);
- перевірка правильності вживання слів/виразів – 35 (61,4%);
- лінгвістичні дослідження разом з учнями – 18 (31,6%);
- розроблення тестів і контрольних робіт – 29 (50,9%);
- організація проєктної діяльності учнів – 13 (22,8);
- виконання учнями пошукових вправ і завдань – 10 (17,5%);
- інші цілі – 8 (14%).

Аналіз даних проведеного анкетування свідчить про загальну обізнаність учителів-словесників із корпусними технологіями і використання їх для підготовки до занять, пошуку прикладів тощо. Водночас простежується недостатнє розуміння методичного потенціалу лінгвістичних корпусів та особливостей їх застосування безпосередньо під час роботи з учнями, що посилює необхідність розроблення методичних рекомендацій щодо використання корпусних технологій у викладанні української мови, а також проведення відповідних навчальних заходів для вчителів-словесників.

Окреслюючи лінгводидактичний потенціал використання лінгвістичних корпусів у професійній діяльності педагогів, зауважимо, що застосування корпусів забезпечує реалізацію **принципу науковості навчання**, оскільки репрезентує автентичний мовний матеріал у природному контексті функціонування мовних одиниць. Емпіричні дані, отримані під час корпусного аналізу, дають змогу аналізувати в навчальному процесі реальні приклади вживання мовних одиниць.

Окрім того, інтегрування корпусних технологій модернізує процес навчання мови за кількома напрямками. По-перше, корпуси уможливають **реалізацію функціонально-комунікативного підходу** до навчання мови через демонстрацію реальних контекстів функціонування мовних одиниць. Статистичні дані щодо частотності вживання лексичних одиниць, граматичних конструкцій та синтаксичних моделей можуть слугувати емпіричним підґрунтям для створення дидактичних матеріалів. По-друге, корпусні технології сприяють **формуванню дослідницької компетентності** здобувачів освіти. Робота з корпусом передбачає виконання аналітико-синтетичних операцій, критичне осмислення мовних явищ та підтвердження лінгвістичних гіпотез. Такий

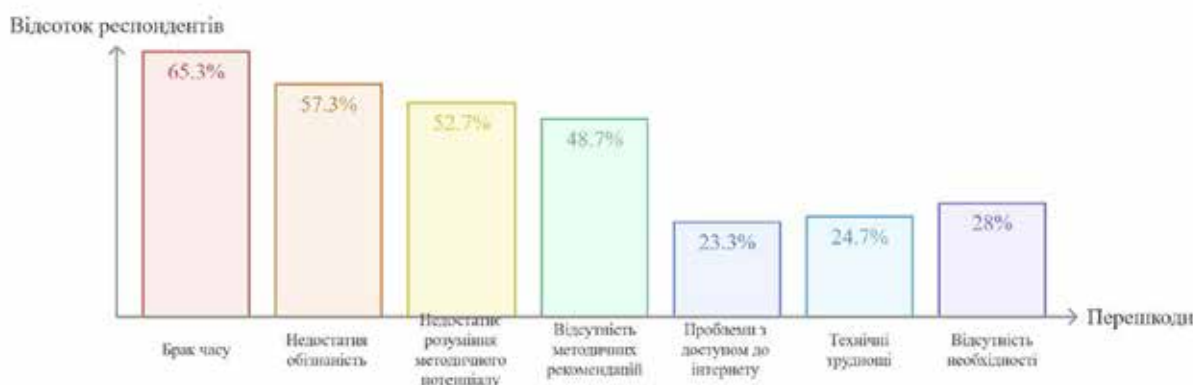

Рис. 1. Перешкоди для використання корпусних технологій

формат роботи корелює з методологією проблемно-пошукового навчання на уроках української мови. Також аналіз конкордансів виявляє колокаційний потенціал лексичних одиниць, що є важливим аспектом **формування комунікативної компетентності** здобувачів освіти.

Методичний інструментарій використання корпусів у процесі навчання української мови є багатоаспектним і включає: аналіз конкордансів для виявлення семантичних, граматичних та прагматичних особливостей мовних одиниць; укладання частотних списків лексем для оптимізації словникового запасу; дослідження колокацій для розуміння сполучуваності слів; вивчення синтаксичних моделей; контрастивний аналіз мовних явищ тощо.

Наприклад, корпус текстів може бути інструментом для пошуку й аналізу вживання слів-паронімів у різних контекстах. Учні й учениці можуть здійснити пошук за наданими запитами CQL і порівняти контекст вживання слів-паронімів:

Завдання 1. Знайдіть у Генеральному регіонально анотованому корпусі української мови (ГРАК: <https://uacorporus.org>) приклади вживання поданих слів. Скористайтеся мовою корпусних запитів CQL, побудуйте список частотності вживання . Запишіть до кожного слова по 5 прикладів словосполучень.

Дружний / дружній CQL: [lemma="дружн.й"]

Громадський / громадянський CQL: [lemma="громадський|громадянський"]

Компанія / кампанія CQL: [lemma="к.мпанія"]

Так, за запитом [lemma="дружн.й"] учні порівнюють контекст вживання лексем *дружний* і *дружній*, зможуть виписати приклади: *дружна робота, сім'я, команда; дружній простір, статус, дружня порада* та інші [1, с. 63].

За запитом [lemma="громадський|громадянський"] учні знайдуть приклади: *громадська організація, думка, громадський порядок, транспорт; громадянська війна, громадянське суспільство та інші*.

Такий формат роботи дає змогу аналізувати конкретні лексичні одиниці в їх безпосередній текстовій реалізації. Завдання здобувачів освіти за корпусного підходу до навчання – проаналізувати мовленнєвий матеріал, щоб отримати інформацію про правила вживання певної лексичної одиниці або граматичної структури, з'ясувати семантику слова, особливості полісемії слів, сполучуваності, керування дієслів, вживання часових форм тощо [4].

Варто зауважити, що реалізація корпусного підходу до навчання української мови потребує

належного технічного і методичного рівня вмінь і навичок педагога працювати з корпусами текстів і правильно спрямовувати роботу здобувачів освіти на занятті: прописувати відповідні запити мовою корпусних запитів CQL, надавати необхідні технічні інструкції роботи з корпусом тощо. Відповідно, актуальності набуває проблема формування цифрової компетентності учителів української мови, зокрема навичок роботи з інструментами корпусної лінгвістики.

Емпіричні дослідження ефективності корпусно-орієнтованого навчання демонструють позитивну динаміку у формуванні лінгвістичної, комунікативної та дослідницької компетентностей здобувачів освіти. Застосування корпусних технологій у навчальному процесі сприяє підвищенню обізнаності учнів й учениць щодо мовних явищ.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, корпусні технології сприяють модернізації навчального процесу, забезпечуючи інтеграцію автентичного мовного матеріалу, підвищення ефективності мовного аналізу та формування дослідницької і комунікативної компетентності здобувачів освіти. Попри достатній рівень загальної обізнаності педагогів із поняттям «лінгвістичний корпус», практика активного використання корпусних ресурсів у роботі залишається обмеженою. Основними чинниками є брак методичних рекомендацій, недостатнє розуміння можливостей корпусного підходу та труднощі технічного й організаційного характеру.

Одержані дані свідчать про потребу в системній підтримці вчителів-словесників щодо впровадження корпусних технологій у навчання. Це передбачає розроблення дидактичних матеріалів, проведення фахових тренінгів, створення доступних інструкцій із використання корпусів, а також включення корпусної лінгвістики до програм підвищення кваліфікації педагогів. Загалом інтеграція лінгвістичних корпусів у професійну діяльність педагогів – важливий крок до осучаснення методик викладання української мови та літератури, формування критичного мислення й автономного мовного розвитку школярів, що відповідає запитам сучасної освіти та реаліям цифрової доби. Перспективи подальших досліджень вбачаємо в методичному обґрунтуванні реалізації корпусного підходу в навчанні мовознавчих дисциплін майбутніх учителів-словесників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Горохова Т. Сучасні корпусні технології в навчанні української мови як іноземної. *Професійно-прикладні дидактики*. Вип. 1. 2025. С. 61–66.
2. Жуковська В. Корпусний підхід у навчанні та вивченні англійської мови. Формування компетентності «Навчання впродовж життя» як ключової вимоги професійної підготовки вчителя XXI століття : навчально-методичний посібник / Гирин О., Євченко В., Жуковська В., Калініна Л., Савчук І., Прокопчук Н., Щерба Н. та ін. Житомир, 2018. 168 с.
3. Корницька Ю. Лінгвістичний корпус в навчанні іноземних мов. *The 13th international scientific and practical conference «Modern trends and innovations in foreign language teaching»*. Conference proceedings. Kyiv, 2018. P. 94–97.
4. Маслова Т. Інструменти корпусної лінгвістики у навчанні і дослідженні іноземних мов. *Smart-освіта: ресурси та перспективи* : матеріали II Міжнар. наук.- метод. конф. Київ, 2016: тези доповідей. К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2016. С. 277–280.
5. Charles M. Corpora and Autonomous Language Learning. *Routledge eBooks*. 2022. P. 406–419. URL: <https://doi.org/10.4324/9781003002901-32> (дата звернення 11.03.2025).
6. Corpus Linguistics as a Pedagogical Tool. *The Encyclopedia of Applied Linguistics*, 1–7. 2023. URL: <https://doi.org/10.1002/9781405198431.wbeal20475> (дата звернення 05.03.2025).
7. Farroni C. Corpora im DaF – Unterricht: Einsatz im Schulbereich. *Linguistik Online*. 126 (2), 2024. P. 83–98. URL: <https://doi.org/10.13092/lo.126.11044>
8. Jablonkai R. R., Csomay, E. (Eds.). *The Routledge Handbook of Corpora and English Language Teaching and Learning* (1st ed.). Routledge. 2022. URL: <https://doi.org/10.4324/9781003002901> (дата звернення 05.02.2025).
9. Paul B. A Historical Overview of Using Corpora in English Language Teaching *Routledge eBooks*. 2022. P. 11–25. URL: <https://doi.org/10.4324/9781003002901-3> (дата звернення 15.01.2025).